

baa takımları satın aldı, fakat bu masrafları zengin sikke koleksiyonunu satarak karşılamak zorunda kaldı (Zellich, IX/5 [1973], s. 27). Henri Cayol, 18 Ağustos 1865'te İstanbul'da büyük çapta ölümlere yol açan kolera salgınında öldü. Zengin bir yazma eserler koleksiyonuna sahipti, bunların taş basması olarak yetmiş sekiz sayfa tutan katalogu ölümünden sonra yayımlandı. Koleksiyonun özgün fişleri 1871 Beyoğlu yangınında zayı olup basılı katalogun bir nüshası Paris'te Doğu Dilleri ve Kültürü Enstitüsü Millî Kütüphanesi'nde bulunmaktadır (Strauss, s. 281). Matbaanın işleri bir süre Cayol'un yetiştirmesi olan Antoine Zellich tarafından yürütüldü. Zellich 1869'da taş basması atölyesini kurarak kendi işinin başına geçti ve ailesinde matbaacılık babadan oğula devam etti. Antoine Zellich'in oğlu Grégoire Zellich, litografya keşfinin 100. yıl dönümü dolayısıyla 1895'te İstanbul'da *Notice historique sur la lithographie et sur les origines de son introduction en Turquie* adıyla bir risâle yayımladı. 1890'da ölen Zellich'in matbaası gelişimini II. Abdülhamid dönemi kadar sürdürdü.

Zamanla devlete ait çeşitli taş baskısı matbaaları açıldı. 1850'li yıllardan itibaren sivil girişimciler eliyle İstanbul'da taş basmaclığı yapan atölyeler kurulmaya baş-

landı ve bunların sayısı otuzu aştı. Bu atölyelerde basılan kitaplar arasında baskı sayısı bakımından ilk sırada yer alan eser, çeşitli yıllarda farklı matbaalarda kırkın üzerindeki baskısıyla Sünbülzâde Vehbî'nin *Tuhfe-i Vehbî'sidir*. Bunu yirmiden fazla baskısıyla *Mızraklı İlmihal*, *Mevlid-i Şerîf* (Süleyman Çelebi), *Tecvîd-i Karabaş*, *Kitâb-ı Muhammediyye*, *Sübha-i Sıbyân*; onun üzerinde baskısıyla *Şürûtü's-salât*, *İlm-i Hâl*, *Zübde-i İlmihâl*, *Risâle-i Ahlâk* gibi geniş halk kitlelerine hitap eden eserler izledi. Bunların yanında *Hoca Nasreddin Letâifi*, *Menâkıb-ı Şah İsmâil ve Gülizâr*, *Lutfi Paşa Târihi*, *Mekteb-i Mülkiyye-i Şâhâne Tevzi-i Mükâfât Cetveli* gibi değişik yayımlar yapıldı. Özellikle vilâyet salnâmelerinin önemli bir bölümünün bu teknikle basıldığı görülmektedir.

II. Abdülhamid döneminde fotolitografya (aks-i ziyâ) tekniğiyle mushaf da basıldı (Cevdet, IV, 129). Türk hattatlarının yazdığı, bu teknikle çoğaltılan mushaf lar Arap vilâyetlerinde revaç buldu. Ravza-i Muta-hara'da II. Abdülhamid'in bastırıldığı büyük boy mushaf lar uzun süre muhafaza edildi, gelen hacılara okumaları için bunlar verildi. Mushaf basımında kullanılan 54 x 37, 72 x 50 ve 94 x 63 ebadında 440 taş basması kalıbı İstanbul'da Şer'iyye Si-

cilleri Arşivi'nin yan tarafındaki bir binada muhafaza edilmektedir. Bunlardan bazıları kenarında âyetlerin meâlleri de bulunan tezhipli kalıplardır. Taş basımı için gerekli ana malzeme dışarıdan getirilmekteydi. 1892'de Mihaliç'te litografya taşı bulunmuş ve bu madenin işletme imtiyazını Osmanlı Bankası almıştır. Daha sonra 40.000 lira karşılığında bu iş için kurulan bir İngiliz şirketine devredilmiştir. Çalışmalara başlanmış olmakla beraber mahallî idarecilerle çıkan anlaşmazlıklar yüzünden işletme 1901'e kadar âtil kalmıştır. Bu arada başka yerlerde de litografya taşı madenleri keşfedilmiştir (Grunzel, s. 82).

BİBLİYOGRAFYA :

A. Senefelder, *Vollständiges Lehrbuch der Steindruckerei*, München 1818; J. M. Poppe, *Die Lithographie oder Steindruckerei im ganzen Umfang und in allen Manieren nach den neuesten Erfindungen*, Stuttgart 1833, tür.yer.; Cevdet, *Tezâkir*, IV, 129; Grégoire Zellich, *Notice historique sur la lithographie et sur les origines de son introduction en Turquie*, Constantinople 1895, s. 43-53; a.mlf., "Türkiye'de Taş Basmaclığı" (trc. Orhan Yüksel), *Hayat Tarih Mecmuası*, IX/5, İstanbul 1973, s. 24-27; J. Grunzel, *Bericht über die Wirtschaftlichen Verhältnisse des osmanischen Reiches*, Wien 1903, s. 82; Selim Nüzhet Gerçek, *Türk Taş Basmaclığı*, İstanbul 1939; Hasan Refik Ertuğ, *Basın ve Yayın Hareketleri Tarihi*, İstanbul 1970, s. 127-133; W. Weber, *Aloys Senefelder, Erfinder der Lithographie: Daten zum Leben und Wirken*, Frankfurt 1981; J. Strauss, "Livre français d'Istanbul (1730-1908)", *Livres et lecture dans le monde ottoman. Revue des mondes musulmans et de la Méditerranée. Série histoire*, Cahors 1999, s. 277-301; Yüksel Çelik, *Hüsrev Mehmet Paşa: Siyasî Hayatı ve Askerî Faaliyetleri (1756-1855)* (doktora tezi, 2005), İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 350-357, 364; Helmut H. Krause, *Geschichte der Lithographie: Spiegelwelt-Gespiegelte Welt*, Mannheim 2007, s. 1-28; "Lithografi veya Litografya", SA, III, 78; Günay Alpay Kut, "Mağba'a", *El²* (ing.), VI, 802; "Taş Baskı", TDEA, VIII, 280.

ÂLİM KAHRAMAN

II. Abdülhamid döneminde fotolitografya (aks-i ziyâ) tekniğiyle hazırlanan taş basması kalıplarından biri (İstanbul Şer'iyye Sicilleri Arşivi)

TA'ŞİR (التعشير)

Mushaf yazımında
Kur'an âyetlerinin
onarlı gruplara bölünmesi
(bk. AŞR-ı ŞERİF; MUSHAF).

TAŞKENT

Özbekistan'ın başşehri.

Özbekistan'ın kuzeydoğusunda Siriderya'nın (Seyhun) sağ kollarından Çirçik suyu tarafından sulanan vahada kurulmuştur; tarihi milâttan önce II. binyıllarına ka-

TAŞKENT

dar iner. Şehrin yer aldığı bölgenin en eski adı Çâç olup Çin kaynaklarında Çö-çi, Çö-şi veya Şi olarak geçer. Bu isimler şehrin şimdiki adı gibi taş mânasıyla irtibatlıdır. Çâç, Arap kaynaklarına Şâş biçiminde bölgenin ve şehrin adı olarak kaydedilmiştir. İslâm coğrafyacıları bölgenin adını Şâş, merkezininkini Binkes diye belirtir. X. yüzyıla ait *Hudûdü'l-âlem* adlı eserde (s. 118) Şâş için, "Büyük, verimli bir bölge olup halkı cengâver ve zengindir. Burada yapılan ok ve yaylar meşhurdur. Şâş'ın başşehri olan Binkes çok gelişmiştir ve hükümdarın sarayı buradadır" denilmektedir. Taşkent adının XI. yüzyıldan itibaren kullanıldığı anlaşılmaktadır. Bîrûnî *el-Kânûnü'l-Mes'ûdî* de (II, 576) ilk defa bu ismi anarak Binkes'in Şâş bölgesinde bir şehir olduğunu ve buraya Türkçe Taşkent denildiğini yazar. *Tahkîku mâ li'l-Hind* adlı eserinde de (s. 149) Şâş adının Türkçe Taşkent'ten geldiğini söyler. Aynı yüzyılda Kâşgarlı Mahmud, Taşkent isminin yanında şehre Terken denildiğini de kaydeder (*Dîvânü luğâti't-Türk Tercümesi*, I, 443). XIV-XVI. yüzyıl kaynaklarında şehir Çâç, Şâş ve Taşkent adları ile geçerken XVI. yüzyılın sonlarından itibaren Taşkent yaygınlık kazanmış ve eski isimler artık kullanılmamıştır.

Milâdî ilk asırlardan itibaren Çâç bölgesinin başkenti olan şehir özellikle VI-VIII.

yüzyıllarda gelişti. Bu süreçte Türk hakanlığının egemenliğine girmesi, Karamazar dağlarındaki yer altı kaynaklarına yakınlığı, ayrıca Büyük İpek yolunun bölgeden geçmesi şehrin önemini daha da arttırdı. Taşkent'te üretilen madenî silâhlar, ev eşyaları, deri, pamuk ve yün dokuma ürünleri, seramik ve porselen kaplar iç ve dış ticarete kabul görmekteydi. Taşkent ve çevresindeki kazılarda batıda Bizans'tan başlayarak doğuda Çin'e kadar uzanan geniş coğrafyada kurulan devletlerin paralarının bulunması şehrin aynı zamanda önemli bir ticaret merkezi olduğunu göstermektedir. IV-VIII. yüzyıllarda Çâç'ta basılan paraların üzerinde Çâç hükümdarları ve hanımlarının resimleriyle kaplan figürleri yer almaktadır. Çâç'ta Mecûsiler'in ibadet yeri olan ateşkedeler de vardı.

Taşkent, VIII. yüzyıl başlarında Emevîler'in Horasan valisi Kuteybe b. Müslim tarafından ele geçirilip (94/713) tahrip edildi (Taberî, VI, 484). Mahallî Türk hükümdarlarının yönettiği şehir bir süre sonra Çinliler'in hâkimiyeti altına girdi. 133'te (751) Çin Valisi Kau Seinçi, Şâş'ın Türk hükümdarını öldürdü. Hükümdarın oğlu Araplar'dan yardım isteyince Ebû Müslim-i Horasânî, Ziyâd b. Sâlih'i bölgeye gönderdi. Zilhicce 133 (Temmuz 751) tarihinde Talas nehri kenarında yapılan savaşta Türkler

Emir Timur Müzesi – Taşkent / Özbekistan

Araplar'ın desteğiyle Çinliler'i mağlûp ettiler. Kau Sein-çi savaşta öldürüldü, çok sayıda Çinli esir alındı. Bu zaferle İslâmiyet Orta Asya'ya hâkim oldu. Abbâsiler devrinde Şâş bölgesi Türkler'e karşı bir müdafaa hattı teşkil ediyordu. Göçebe Türkler'in saldırılarını önlemek için Taşkent'in etrafı 159 (776) yılında Horasan Valisi Abdullah b. Humeyd b. Kahtabe tarafından surlarla çevrildi. Şehir 191'de (807) Karluk Türkleri'nin hâkimiyetine girdi. Ardından tekrar Abbâsî hâkimiyetine geçen Şâş'ı Halife Me'mûn, Sâmânîler'den Yahyâ b. Esed'e verdi (204/819). Bu dönemde Şâş'ın uzunca bir süredir kumla dolmuş olan su kanalı ıslah edildi. Halife Mu'tasım-Billâh kanalın ıslahı için 2 milyon dirhem yardımda bulundu (Taberî, IX, 121). Sâmânîler zamanında şehir birbirinden surlarla ayrılmış dört kısımdan (şehristan, kale, iç ve dış mahalleler) meydana gelmekteydi. Şâş'ın eni ve boyu birer fersah (5-6 km.) uzunlukta olup şehir hâkiminin sarayı, hapisane ve darphâne kalenin içindeydi. Şehrin etrafı bağ ve bahçelerle çevriliydi ve su kanalları vasıtasıyla bol su sağlanmaktaydı. Abbâsiler'in ilk döneminden itibaren burada basılan paraların üzerinde Şâş, bazan da onunla birlikte Binkes adına yer verilmiştir.

IV. (X.) yüzyılın sonlarında Karahanlı Hükümdarı Ebû'l-Hasan Ali Arslan Han'ın Sâmânîler'in Horasan valisi Ebû Ali Simcürî ile yaptığı anlaşmaya göre Sâmânî toprakları Ceyhun nehri sınır kabul edilerek paylaşılınca Taşkent Karahanlı hâkimiyetine girmiş oldu. VII. (XIII.) yüzyılın başlarında Hârizmşahlar'ın eline geçen şehir 1220'de Cengiz Han tarafından istilâ edildi. Moğol hâkimiyeti devrinde burada basılan paralarda Taşkent adının kullanıldığı görülmektedir. Çağatay Hanlığı'nın Mâverâünnehir bölgesinde hâkimiyet kurmasıyla şe-

Modern Taşkent'ten bir görünüşü

Barak Han
Medresesi –
Taşkent /
Özbekistan

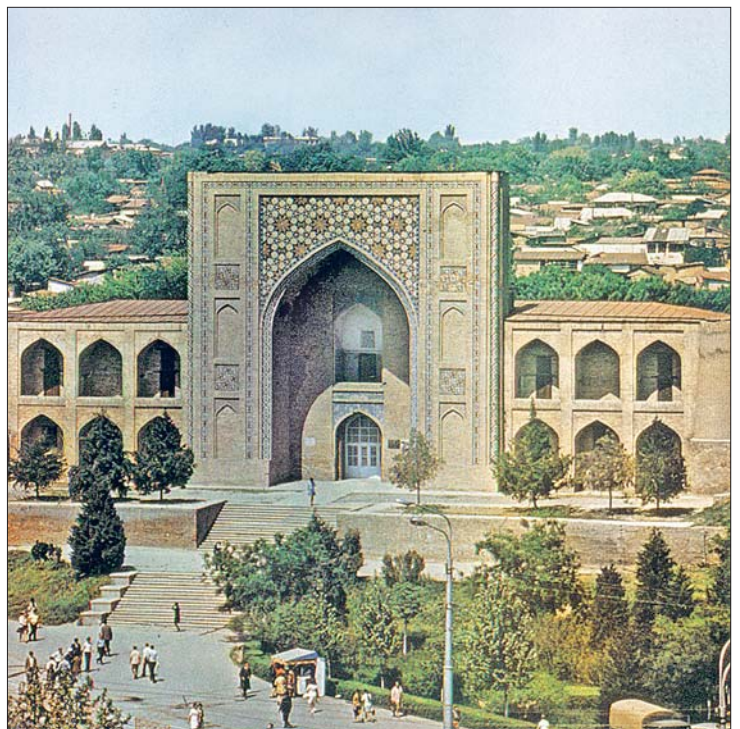
hir önce bu hanlığın idaresine, ardından onların yerine bölgeye hâkim olan Timur'un ve haleflerinin idaresine girdi; 1410'da Mirza Uluğbey'e mülk şeklinde verildi. Bu yıllarda şehir genişledi; ziraat, zanaat, ticaret ve mimari açıdan gelişti.

Timurlular arasında başlayan taht mücadelesi neticesinde Taşkent ve çevresi Yûnus Han'ın idaresine girdi (890/1485). Yûnus Han iki yıl sonra vefat edince yerine oğlu Mahmud Han geçti. 908'de (1503) Taşkent'i Özbek Şeybânî Han aldı ve yönetimini amcaları Suyunçocahan ve Köçkincihan'a verdi. XI. (XVII.) yüzyıldan itibaren Özbek ve Kazak sultanları arasında el değiştiren şehir 1135'te (1723) Kalmuklar'ın eline geçti, ancak şehri onlar adına Kazaklar yönetmeye devam etti. XII. (XVIII.) yüzyıl ortalarında Taşkent dört ana bölgeye ayrılmıştı ve her bölgenin yöneticisi ayrıydı. Bunlar Şeyhantahur, Kaffâl eş-Şâfi (Sibzar), Şeyh Zeynüddin (Kökçe) ve Zengiata (Beşağaç) bölgeleriydi. 1784'te Şeyhantahur hâkimi Yûnus Hoca diğer üç bölgenin yönetimini de eline alarak bağımsız Taşkent Devleti'ni kurdu. Kazaklar'a karşı büyük mücadele veren Yûnus Hoca, Hokand Hanı Âlim Han'ın orduları karşısında ağır bir yenilgiye uğradı. Taşkent, Yûnus Hoca'nın ölümünden sonra yerine geçen oğlu Sultan Hoca döneminde Hokand Hanlığı'nın egemenliğine girdi (1809). Muhammed Ali Han zamanında şehir gelişti ve Beylerbeyi Medresesi başta olmak üzere birçok medrese inşa edildi. Sulama sistemi geliştirilerek büyük kanallar açıldı. Şehirde özellikle 1847 ve 1863 yıllarında Hokand Hanlığı yönetimine karşı büyük ayaklanmalar meydana geldi.

Haziran 1865'te Çarlık Rusyası orduları tarafından işgal edilen Taşkent'in tarihinde yeni bir dönem başladı. Şehir 1867'de kurulan Türkistan Genel Gubernatörlüğü'nün

merkezi yapıldı. 1885-1900 yılları arasında Taşkent'te elli üç sanayi işletmesi kuruldu. Bunlar arasında madencilik, çırçır fabrikası, bira fabrikası, demir döküm makine sanayii ve diğer işletmeler vardı. 1899'da Hazar denizi ötesi ve 1906'da Orenburg demir yollarının yapılmasıyla şehrin ekonomik imkânları daha da arttı. Eskiden sadece doğu-batı eksenli kervan yolları üzerinde bir merkez durumunda iken Orta Asya'nın en önemli demiryolları kavşağında bir ticaret merkezine dönüştü. Ticaret firmaları yanında yönetim ve eğitim müesseselerinin kuruluşu hız kazandı. 1901'de Türkistan halk kütüphanesi açıldı, birçok kurs ve dernek faaliyet göstermeye başladı. Kitap ve gazete yayını arttı, ilmî müesseseler kuruldu, hastahaneler açıldı.

1917 Bolşevik İhtilâli'nin ardından Sovyetler Birliği yönetimine giren Taşkent ertesi yıl Türkistan Otonom Cumhuriyeti'nin başşehri oldu. 1920'de Taşkent Üniversitesi açıldı. Şehir bu yıllarda Türkistan bölgesindeki rejim karşıtlarının merkezi haline geldi. 1924'te Özbekistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti topraklarına katılan Taşkent 1930 yılında bu cumhuriyetin başşehri yapıldı. Bu dönemde şehirde tarım işletmeleri, otomobil fabrikası, dokumacılık kombinaları kuruldu. Taşkent Üniversitesi'ne bağlı çok sayıda yüksek öğretim kurumu açıldı. Taşkent, Orta Asya'nın en büyük sanayi, bilim ve kültür merkezlerinden biri durumuna geldi. 1939'da şehrin nüfusu 550.000'e ulaştı. 1941-1945 yıllarında şehirdeki sanayi ve zanaat işletmeleri savaş şartlarına uygun hale getirildi, silâh üretimine başlandı. Rusya'nın batı kesimlerinden elliye aşkın sanayi işletmesi Taşkent'e taşındı. Yirmi hastahane kuruldu. Taşkent halkı II. Dünya Savaşı yıllarında 300.000 kişiyi, bunun yanı sıra yaklaşık 100.000 çocuğu bağrına bastı. Bu yıllarda Taşkent tarım, savaş sanayii, ilim ve medeniyetin bütün alanlarında eleman yetiştiren bir merkez durumundaydı. 1943'te Özbekistan İlimler Akademisi ve yirmi üç ilmî araştırma kurumu faaliyete geçti. On tiyatro açıldı. Birçok bilim, sanat ve kültür adamı Taşkent'e gelerek faaliyetlerine burada devam etti. 26 Nisan 1966'da meydana gelen depremde büyük zarar gören şehir birkaç yıl içinde yeniden inşa edildi. 1983 yılı eylül ayında UNESCO kararıyla Taşkent'in

Taşkent'te
Küeltaş
Medresesi –
Özbekistan

TAŞKENT

Kaffâl eş-Şâfi Türbesi – Taşkent / Özbekistan

2000. kuruluş yıldönümü kutlandı. Barış yılı etkinliklerine aktif biçimde katıldığı için 1989'da Birleşmiş Milletler kararıyla şehir barış elçisi fahri unvanı verildi. Taşkent 31 Ağustos 1991'de kurulan bağımsız Özbekistan Cumhuriyeti'nin başşehri oldu.

Taşkent 2 milyonu aşan nüfusuyla (2010'da 2.194.272 nüfus) günümüzde Orta Asya'nın en büyük şehri, önemli ticaret, sanayi ve kültür merkezidir. Şehir birbirinden farklı iki kısımdan meydana gelir. Bunlardan birincisi dar sokaklı, kerpiç alçak evlerden oluşan eski şehir; diğeri modern cadde ve binaların, Çirçik suyundan ayrılan kanalların çevresindeki yeşil alanlarıyla dikkati çeken yeni Taşkent'tir. Hz. Osman'ın Kûfe'ye gönderdiği Kur'an nüshasından istinsah edilen mushaf-ı şerif Taşkent'te dinî idareye ait kütüphanede muhafaza edilmekte ve ziyaretçilere açık bulunmaktadır. Taşkent'te Zengi Ata, Cuma (Hâce Ahrâr Velî), Tilya Şeyh camileri; Yunus Han, Kaffâl eş-Şâfi (Hz. İmam), Şeyh Hâvend-i Tahûr, Kaldırkâçbi, Zeynüddin Baba türbeleri; Kükeltaş, Ebû'l-Kâsım ve Barakhan medreseleri gibi mimari âbideler bulunmaktadır. Heysem b. Küleyb eş-Şâfi, Ebû Ali eş-Şâfi, Muhammed b. Ali el-Kaffâl (Kaffâl eş-Şâfi), Muhammed b. Ahmed eş-Şâfi, Ubeydullah Ahrâr, Muhammed Mîrek Taşkendi Nakşibendi, Edib Ahmed Yükneki, Abdülgaffar Taşkendi, Muhammed Kâdi Taşkendi, Taşkent ve civarında yetişmiş önemli şahsiyetler arasındadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Divânü lugâti't-Türk Tercümesi, I, 443; III, 150; *Hz. Osman'a Nisbet Edilen Mushaf-ı Şerif (Kahire el-Meşhedü'l-Hüseyni Nüshası)* (inceleme ve neşir Tayyar Altıkulaç), İstanbul 1430/2009,

inceleme bölümü: I, 82-90; Belâzürî, *Fütûh* (Fayda), s. 613, 614, 615, 628, 629; Taberî, *Târih* (Ebû'l-Fazl), VI, 484; VII, 323; IX, 121; ayrıca bk. tür.yer.; İbn Havkal, *Şuretü'l-arz*, s. 507-509; *Hudûdü'l-âlem* (Minorsky), s. 118, 357; Makdisî, *Ahşenû't-tekâsım*, s. 264, 276; Bîrûnî, *Tahkîku mâ li'l-Hind* (nşr. C. E. Sachau), London 1887 → Frankfurt 1993, s. 149; a.mlf., *el-Kânûnü'l-Mes'ûdî* (nşr. Seyyid Hasan Bârânî), Haydarâbâd 1374/1955, II, 576; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, V, 449; Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân* (Cündî), I, 593; Mirza Haydar Duğlat, *Tarih-i Reşidi* (trc. Osman Karatay), İstanbul 2006, s. 276, 278, ayrıca bk. İndeks; G. le Strange, *The Lands of the Eastern Caliphate*, Cambridge 1905, s. 480-483; J. Beanjeu-Garnier – G. Chabot, *Traité de géographie urbaine*, Paris 1963, s. 68-69; E. A. Allworth, *The Modern Uzbeks from the Fourteenth Century to the Present: A Cultural History*, Stanford 1990, bk. İndeks; V. V. Barthold, *Moğol İstilasına Kadar Türkistan* (haz. Hakkı Dursun Yıldız), Ankara 1990, s. 183, 185, 211, ayrıca bk. İndeks; a.mlf. – [Nazif Hoca], "Taşkent", *İA*, XII/1, s. 38-41; a.mlf. – [C. E. Bosworth] – Catherine Poujol, "Tashkent", *IEP* (İng.), X, 348-351; Mehmet Saray, *Özbek Türkleri Tarihi*, İstanbul 1993, s. 10, 14, 24; Süleyman Merdanoğlu – Nasreddin Muhammediev, *Özbekistan Kılavuzu*, Ankara 1997, s. 58-60, 134, 145, 151, 170-172; Nadir Devlet, *Rusya Türklerinin Millî Mücadele Tarihi (1905-1917)*, Ankara 1999, bk. İndeks; H. A. R. Gibb, *Orta Asya'da Arap Fetihleri* (trc. Hasan Kurt), Ankara 2005, s. 61, 66, 68, 82, 107, 113, 114; Hülya Arslan, *Aurasya Ülkeleri*, İstanbul 2009, s. 72; D. S. M. Williams, "The City of Tashkent, Past and Present", *JRCAS*, LIV/1 (1967), s. 33-43.

ABDULLAH MUHAMMEDCANOV

TAŞKESENLİ

Erzurum ve çevresinde tanınmış bir Nakşî şeyh ailesi.

Aileye adını veren Şeyh Ahmed Efendi 1848'de Bingöl'ün Karlıova ilçesi Hacılar köyünde doğdu. Babası yörenin tanınmış âlimlerinden Molla Mahmud, dedesi Molla Abdurrahman, büyük dedesi Molla Mûsâ'dır. Şeyh Ahmed, Molla Ahmed-i Kûkî'den fıkıh, kelâm, hadis, tefsir, mantık okuyup icâzet aldıktan sonra Bitlis'e gitti ve Şeyh Hâlid-i Evrekî'den astronomi, cebir, hendese okuyarak icâzet aldı. Bu sırada Hizan'a geçip Abdülkâdir-i Geylânî'nin soyundan Sibgatullah Arvâsi'ye intisap etti. Tarikat silsilesi Abdurrahman et-Tâgî – Sibgatullah Arvâsi – Tâhâ-yi Hakkârî vasıtasıyla Nakşibendiyye'nin Hâlidîyye kolunun kurucusu Hâlid el-Bağdâdî'ye ulaşır. Şeyhinin vefatından sonra halifesi Abdurrahman Tâgî'nin yanında sülûkünü tamamlayarak ondan hilâfet aldı ve irşadda bulunmak üzere Erzurum'a gönderildi (1893). Erzurum'da Sultanmelik mahallesi Uçkumbetler semtine yerleşen Ahmed Efendi,

yaz aylarında Erzurum'a bağlı Taşkesen köyünde ikamet ettiğinden Taşkesenli diye tanındı, aile fertleri de bu şekilde anılageldi. Şeyh Ahmed Efendi, Erzurum Câferiye Medresesi'nde müderrislik yaptı. Erzurum ve ilçelerinde büyük bir mürid ve talebe halkasına sahip oldu; yetmiş sekiz kişiye icâzet verdi ve dört halife yetiştirdi. Bunların arasında oğlu Şeyh Ziyâeddin, amcasının oğlu Şeyh İbrâhim, Erzurum Serçeme köyünden tabur imamı Mehmed Nûri, Liceli Molla Ömer, Kağızmanlı Molla Hasan, Kiğılı Molla Osman, Hınıs Köşk köylü İbrâhim efendiler anılabilir. Erzurum ve çevresinde medrese eğitimi ve mânevî irşad alanında büyük hizmetlerde bulunan Ahmed Efendi 24 Mart 1909'da Erzurum'da vefat etti. Türbesi Taşkesenli Camii bahçesindedir.

Ziyâeddin Efendi. 1878'de Bingöl'ün Karlıova ilçesi Hacılar köyünde doğdu. Şeyh Ahmed Efendi'nin büyük oğludur. Erzurum Câferiye Medresesi'nde tahsile başladı ve on yedi yaşında iken icâzet aldı. Babası onu aynı medresede müderrislikle görevlendirdi. Genç yaşta Erzurum ve çevresindeki ulemâ arasında büyük üne kavuştu. Yirmi beş yaşında babası tarafından kendisine irşad izni verildi. Mantık ve nahiv ilimlerinde medreselerde okutulan bazı kitapların zor anlaşılabilir yerleri üzerinde yazdığı şerh ve hâşiyeleri kısa zamanda yayıldı. Özellikle Molla Câmî, *Hallü'l-me'âkîd*, *Şerhu'l-Muğni*, Kul (Kavil) Ahmed ve İstiâre hâşiyeleri çok meşhurdur. Bu eserlerini gören Said Nursi onu takdir etti ve bir mektup yazarak kendisiyle mânevî kardeş olmak istediğini bildirdi. Ziyâeddin Efendi de bundan şeref duyacağını söyledi; böylece uzun süre mektuplaştılar. 1914 Kasımında Sarıkamış cephesinde talebelerinin başında savaşırken hastalanıp Erzurum'a dönen Ziyâeddin Efendi 19 Aralık 1914'te genç yaşta vefat etti. Yetiştirdiği talebeler arasında Tortum müftüsü Mehmed Siddik Efendi, Varto Köşk köylü Molla Mehmed, Taşkesenli Molla Alâeddin, Şam Sâlihîyye'den Molla Abdülkuddûs, Dağistanlı Molla İlyas, Siirtli İsmail Hatip (Erzen), Erzurum'un meşhur imamlarından Hâfız Ali ve Tortumlu Molla Dursun efendiler sayılabilir. Aynı zamanda şair olan Ziyâeddin Efendi Arapça, Farsça ve Türkçe gazeller yazmıştır.

Mehmed Sırrı Efendi. 1895'te Erzurum'da doğdu. Şeyh Ahmed Efendi'nin küçük oğludur. Câferiye Medresesi'nde ağabeyi Ziyâeddin Efendi'den fıkıh, kelâm, hadis ve tefsir okudu; onun vefatından sonra "büyük müftü" diye tanınan Tortum müf-